

Banka Davranışları ve Döviz Kuru

Öz

Bu çalışma bankacılık faaliyetlerinin döviz kurunun seyrindeki rolünü değerlendirme amacını taşımaktadır. Bu amaçla, üçüncü nesil döviz krizi modellerinden esinlenerek, bankaların kârını maksimize eden iktisadi birimler olarak tanımlandığı, özgün bir döviz kuru tespiti modeli kurmaktadır. Daha sonra, temel bankacılık göstergelerinin 2000 ve 2016 yıllarındaki seyri incelenerek modelin döviz kuru ve bankacılık faaliyetleri arasında kurduğu ilişkinin Türkiye’de Şubat 2001 ve Kasım-Aralık 2016 dönemlerinde gözlenen ani döviz kuru sıçramaları için geçerli olup olmadığı analiz edilmiştir. Sonuçlar, bankaların davranışlarının 2001 başında ve 2016 sonunda yaşanan döviz kuru değişimlerinde aynı rolü oynamadıklarını göstermektedir. 2001’deki döviz kuru sıçramasında bankacılık faaliyetleri önemli bir rol oynarken 2016 sonunda gözlemlenen döviz kuru yükselişinde bankaların rolünün sınırlı olduğu görülmektedir. Bu fark, 2002 sonrasında bankacılık sektöründe uygulamaya konulan denetleyici ve düzenleyici önlemlerin bankalarda yarattığı dönüşümle açıklanabilir.

İrem ZEYNELOĞLU¹

Anahtar Kelimeler: Döviz kuru, Döviz krizleri, Bankacılık sektörü

Banking Sector Behaviour and Exchange Rates

Abstract

The present paper analyzes the role of banking sector behavior on the exchange rate in an original third generation currency crisis model. In this setup, banking sector is introduced as profit-maximizing rational agents. Thus, the model derives an explicit endogenous relation between main banking sector indicators and the exchange rate. Then, the evolution of the relevant banking sector indicators in Turkey during 2000 and 2016 is analyzed in order to see whether the relation derived by the model is validated for the exchange rate depreciations observed in February 2001 and from November to December 2016. The results show that the evolution of banking sector indicators is in line with the exchange rate depreciation in 2001, whereas it plays a limited role on the exchange rate in 2016. This difference can be attributed to the transformation of the banking system following the supervision and regulation policy implemented since 2002.

Keywords: Exchange rate, Currency crisis, Banking sector

¹ Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi İktisat Bölümü,
izeynelolu@gsu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-5637-1992

1. Giriş

İthal girdi mallarının üretim sürecindeki payının yüksekliği nedeniyle Türkiye ekonomisi döviz kuru dalgalanmalarına karşı hassasiyet göstermektedir. 2000 yılı başında sürüklenen çapa (crawling peg) rejimi uygulamasına bağlı olarak nominal döviz kuru sabit bir seyir izlemiş ancak 2001 yılı başında döviz kurunun serbest bırakılmasıyla beraber Türk lirası (TL) birkaç hafta içerisinde %50 değer kaybına uğramıştır. Sürüklenen çapa rejiminin sona ermesinden bu yana TC Merkez Bankası (TCMB) dalgalı fakat kontrollü döviz kuru politikası yürütmektedir. Ancak, TCMB'nın döviz kurunu kontrol altında tutmak amacıyla yaptığı müdahaleler dahi yakın zamanda TL'nin benzer şekilde yüksek değer kayıplarına uğramasını engelleyememiştir. 9 aralık 2016- 16 ocak 2017 tarihleri arasında TL dolar karşısında %15 değer kaybetmiştir. TL'nin değer kaybı kasım 2016 – ocak 2017 arasındaki üç aylık zaman diliminde %25'e ulaşmıştır.

Bu çalışma bankacılık faaliyetlerinin döviz kurunun seyrindeki rolünü değerlendirme amacını taşımaktadır. Bu amaçla, üçüncü nesil döviz krizi modellerinden esinlenerek özgün bir döviz kuru tespiti modeli kurmaktadır. Üçüncü nesil modellerde döviz kuru ayarlamalarının (exchange rate adjustment) döviz piyasasındaki bozulmalardan değil de finansal istikrar sorunlarından kaynaklanması sebebiyle, birinci ve ikinci nesil modellerin aksine, üçüncü nesil modeller dar anlamıyla döviz krizi modelleri olarak değerlendirilmezler (Cartapanis, 2004: 22). Bu nedenle, üçüncü nesil modellerin asıl amacı döviz krizinin zamanlamasının tahmininden ziyade döviz kuruyla finansal istikrar arasındaki ilişkiyi modellemek olarak düşünülebilir.

Üçüncü nesil döviz krizi modellerinden bir kısmı denge döviz kuru değerini hesaplamak yerine, bankacılık sektöründeki kırılganlıklar üzerine yoğunlaşarak bankacılık sektöründeki bir krizin hangi koşullarda döviz krizine neden olabileceğini açıklama amacını taşırlar (Bleaney vd., 2008; Buch ve Heinrich, 1999; Chang ve Velasco, 1998; 2000). Bu modellerde asıl amaç, ikiz krizlerin (eşanlı bankacılık sektörü ve ödemeler dengesi krizi) hangi koşullarda ortaya çıkabileceğini belirleyerek yükselen piyasa ekonomilerinde (Asya ve Meksika krizleri vb.) gözlemlenen krizlerin açıklamasını

yapmaktır. Örneğin Buch ve Heinrich (1999) bankaların dış borçlanma kapasitesini bankaların piyasa değerine ve bu piyasa değerini de döviz kuru beklentilerine bağlamaktadır. Döviz kurunda artış beklentisi bankaların net karını düşürmek suretiyle dışarıdan borç bulmalarını zorlaştıracak ve bankacılık krizine yol açabilecektir. Bleaney vd. (2008) ise mevduat sahiplerinin davranışları ile hem bankacılık krizi hem de spekülasyon saldırı arasında bir ilişki kurmaktadır. Mevduat sahiplerinin bir kısmı likidite ihtiyacına bağlı olarak bankalardaki mevduatlarını çeker ve yabancı paraya dönüştürürse aynı anda hem bankacılık hem de döviz krizi ortaya çıkabilmektedir. Bu tür modeller çoklu denge modelleri olup, aynı ekonomik konjoktüre denk gelen birden fazla sonuç ortaya çıkmaktadır. Borç verenlerin (yerli ya da yabancı) beklentilerine göre ikiz kriz yaşanabilir veya böyle bir durum hiç ortaya çıkmayabilir.

Üçüncü nesil modelleri arasında ikinci bir grup ise, ikiz kriz durumunda optimal para politikasını ya da olası bir döviz kuru ayarlamasının zamanlamasını belirleyebilmek amacıyla denge döviz kuru hesaplar (Lahet, 2001; Aghion vd., 2000; 2001; 2004; Flood ve Marion, 2004; Nakatani, 2016). Bu modellerde denge döviz kuru kapsamamış faiz oranı paritesi ve para piyasası denge koşulundan türetilmekte ve böylece döviz kuruna parasalcı yaklaşım benimsenmektedir. Örneğin Aghion vd. (2000; 2001) gelecek dönemki para talebinde yaşanacak bir artışın gelecekteki döviz kurunu düşüreceğini, döviz kurundaki düşüş beklentisinin yerli tahvillerin cazibesini artırmak suretiyle güncel döviz kurunda bir düşmeye yol açacağını göstermektedir. Güncel ve gelecek dönemdeki para arzı artışları ise enflasyon ve faizler üzerinden güncel döviz kuru artışına yol açacaktır. Burada, bankacılık ve döviz krizleri arasındaki ilişki tek yönlü olup döviz krizinden bankalara doğru bir seyir izlemektedir. Aghion vd. (2004) ise ters yönde bir ilişkiye işaret eder. Döviz kuru kredi çarpanı, likidite riski, merkez bankası borç verme oranı ve likidite talebi gibi bankacılık sektörüne bağlı değişkenlerden etkilenmektedir.

Bu çalışmada kullanılan model yukarıda belirtilen ikinci gruba dâhil edilebilir. Diğer bir deyişle, bu çalışma, birinci nesil modellere bankacılık sektörünü ekleyerek küçük açık ekonomide denge döviz kuru seviyesini hesaplamak suretiyle üçüncü nesil modellere katkıda bulunmaktadır. Bu ça-

lışmanın literatüre katkısı iki türdür. Öncelikle, yukarıda bahsi geçen ikinci grup üçüncü nesil modellerinden farklı olarak bu çalışmada bankacılık faaliyetleri içsel olarak tanımlanmış ve böylece kredi verme, mevduat toplama gibi başlıca bankacılık faaliyetlerinin döviz kuruna etkisini açığa çıkarmak mümkün olmuştur. İkinci olarak, bu çalışmada bankaların Merkez Bankasından sağladıkları finansmana ek olarak yurtdışı bankalardan temin ettikleri krediler de modele dâhil edilmiştir. Böylece, mevcut çerçevede, bankaların aşırı dış borçlanmasının döviz kuru üzerindeki etkilerini analiz etmek mümkün hale gelmiştir. Bu çalışmadan farklı olarak, döviz kuru tespiti yapan üçüncü nesil modeller genellikle yabancı para cinsinden borçlanmanın bankalar tarafından değil, reel sektör tarafından yapıldığını varsaymaktadır (Aghion vd., 2000; 2001; 2004; Krugman, 1999).

Sonuçlar, bankaların davranışlarının 2001 başında ve 2016 sonunda yaşanan döviz kuru değişimlerinde aynı rolü oynamadıklarını göstermektedir. 2001'deki döviz kuru sıçramasında bankacılık faaliyetleri önemli bir rol oynarken 2016 sonunda gözlemlenen döviz kuru yükselişinde bankaların rolünün sınırlı olduğu görülmektedir. Bankacılık değişkenlerinin döviz kuruyla olan ilişkisinin zayıflamasında 2002 sonrasında bankacılık sektöründe uygulamaya konulan denetleyici ve düzenleyici önlemlerin bankalarda yarattığı dönüşüm de rol oynamıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde oluşturulan model sunulacak, üçüncü bölümünde ise denge döviz kuru seviyesi bankacılık faaliyetlerine bağlı olarak hesaplanacaktır. Bu hesaplamalar ışığında, dördüncü bölümde seçilmiş bankacılık sektörü verileri analiz edilerek 2001 başında ve 2016 sonunda döviz kurunda yaşanan artışta bankacılık sektörünün rolü değerlendirilecektir. Beşinci kısımda, bankacılık sektöründeki denetim ve düzenlemenin döviz kuru ve bankacılık değişkenleri arasındaki ilişki üzerindeki etkisi tartışılacaktır. Altıncı kısım sonuçların özetlenmesine ayrılmıştır.

2. Model

Bu çalışma birinci nesil döviz krizi modeline (Flood ve Garber, 1995) bankacılık sektörünü eklemek suretiyle özgün bir üçüncü nesil modeli kurmak amaçladır. Türkiye'de kendi kendini gerçekleyen beklentilere (self-fulfilling expectations) bağlı

olarak ortaya çıkan döviz kuru dalgalanmalarının kısa süreli ve geçici olması sebebiyle bu modelde çoklu denge ihtimali dışlanmıştır. Bankacılık sektöründe aşırı dış borçlanmaya imkân tanınmış (Velasco, 1987; Flood ve Marion 2004) ancak dış borçlanmanın açıklayıcısı olarak reel sektördeki olumsuz bir şok yerine bankaların kâr amaçlı davranışları kullanılmıştır. Aşağıda küçük açık ekonomi modelinin çerçevesi verildikten sonra bankacılık sektörünün davranışları belirlenecektir.

2.1. Küçük açık ekonominin çerçevesi

Aşağıdaki denklemler yurtdışı faiz (i^*) ve yurtdışı fiyat (p^*) seviyelerini veri olarak alan dışa açık küçük bir ekonomiyi tanımlamaktadır¹:

$$m_t^d - p_t = \lambda y_t - a i_t \quad (1)$$

$$m_t = r_t + c_t + f_t \quad (2)$$

$$p_t = p_t^* + s_t \quad (3)$$

$$\dot{i}_t = \dot{i}_t^* + \dot{s}_t / s_t \quad (4)$$

Nominal para talebinin m_t^d , yurtiçi fiyatlar genel seviyesinin p_t , reel milli gelirin y_t ve yurtiçi faizin i_t ile gösterildiği ilk denklemde, reel para talebi milli gelire ve faize bağlı olarak verilmektedir. Sabit ve pozitif değerdeki parametreler λ ve a para talebinin sırasıyla gelir ve faiz esnekliğini belirtmektedir. Açık ekonomilerde para arzının karşılık kalemleri merkez bankası altın ve döviz mevcudu, bankaların yurtdışı yerleşiklerden net alacakları, bankaların ekonomiye açtığı krediler ve kamuya açılan krediler olarak tanımlanmaktadır (Koenig, 1997:14). Buna göre, ikinci denklemde para arzının (m_t) karşılık kalemleri, merkez bankası rezervleri (r_t), yurtiçinde verilen krediler (c_t) ve bankacılık sisteminin yurtdışı yerleşiklerden net alacakları (f_t) olarak verilmektedir. Böylece, bu çalışmada, bankaların yabancı para cinsinden borçları da bankacılık sektöründeki bir krizle döviz kuru dalgalanmaları arasındaki ilişkide aktarım kanallarından birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Lahet (2001), bankacılık krizine yol açan mekanizmayı geri ödenmeyen krediler üzerinden kurduğu için bankaların yurtdışı ile olan borç ilişkisini

1 (1)-(4) denklemlerde, değişkenler logaritmik olarak ifade edilmiştir.

modele katmamıştır. Aghion vd. (2000; 2001) ve Krugman (1999) ise yabancı para cinsinden borçlanmayı dikkate almakla birlikte, döviz borcunun bankacılık sektörüne değil reel sektöre ait olduğu varsayımını yapmaktadır. Böylece, dolaylı da olsa, bankacılık sektöründeki bir kriz, Lahet'deki (2001) gibi, reel sektörün geri ödeyemediği kredilerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Aghion vd. (2000; 2001) para arzının bileşenlerini analiz dışında bırakmaktadır. Aghion vd. (2004) ile Flood ve Marion (2004) benzer bir çerçeve kullanırlar: bankalar reel sektöre döviz cinsinden kredi vermektedir ve bu nedenle de kredilerin getirisi döviz kuruna bağlıdır. Sonuç olarak, dolaylı yoldan da olsa, bu çalışmalar da aktarım kanalı olarak bankaların kredi verme davranışını merkeze almakta ve bankaların yurtdışından net alacaklarını modele katmamaktadırlar. Türkiye'de ekonomik faaliyetlerin finansman yükünün bankacılık sektörü üzerinde olması ve yurtiçi tasarrufların yatırımların finansmanı için yeterli olmaması nedeniyle, bankaların yurtdışından buldukları finansman mevcut modelde dikkate alınmıştır.

Bu çalışma, yukarıda bahsi geçen çalışmalarla uyumlu olarak satın alma gücü ve faiz oranı paritesinin geçerli olduğu varsayımını yapmaktadır. Denklem (3) mal ve hizmet piyasasındaki denge koşulunu belirten satın alma gücü paritesini ifade etmektedir ve s_t bir birim yabancı paranın yerli para cinsinden değerini ifade eden nominal döviz kurunu göstermektedir. Denklem (4) finansal varlık piyasasında denge koşulunu veren kapsamamış faiz oranı paritesini ifade eder. Buna göre yurtiçi faiz oranı yurt dışı faiz oranı ile nominal döviz kurundaki değişim oranının (\dot{s}_t / s_t) toplamına eşit olduğunda uluslar arası finans piyasası dengededir. Bu denklemde \dot{s}_t döviz kurunun bir birim zaman içindeki değişimini ifade eder ve $\dot{s}_t = ds_t / dt$ olarak tanımlanmıştır. Yerli ve yabancı finansal varlıkların tam ikame oldukları ve yatırımcıların risk-yansız oldukları varsayımı altında yurtiçi faiz oranı kapsamamış faiz oranı paritesiyle belirlenir.

2.2. Bankacılık sektörü davranışları

Mevcut modelde bankaların kredi verme ve dış borç alma kararları, bilanço kısıtı altında kâr maksimizasyonu davranışının bir sonucu olarak ele alınmaktadır (Koenig, 2000:154).

Bankacılık sisteminin çok sayıda küçük ve birbi-

rinin aynı bankadan oluştuğu ve ödünç verilebilir fonlar piyasasında tam rekabet olduğu varsayılmaktadır. Dolayısıyla, her banka piyasada belirlenen faiz oranını veri olarak kabul etmektedir. Kredilerin ve mevduatların faiz oranı esnekliğinin sonsuz olduğu varsayılmaktadır. Ayrıca, bankaların küçük olmaları nedeniyle, her bir bankanın verdiği kredilerden kaynaklanan mevduatın kendi bünyesinde kalmadığı, diğer bankalara geçtiği varsayımı yapılmıştır.

Bankanın kârı π ile gösterilip aşağıdaki gibi tanımlanır:

$$\pi = i_c C - i_D D - i_{BC} F_{BC} - i^* F_E - c_O \quad (5)$$

Yukarıdaki denklemde i_c ve i_D sırasıyla bankaların kredilere (C) uyguladıkları faiz oranı ile mevduatlar (D) için ödedikleri faiz oranını göstermektedir. F_E ve c_O sırasıyla bankaların yurtdışından aldıkları borçları ve genel giderler ile personel giderlerini kapsayan işletme giderlerini ifade etmektedir. İşletme giderleri $c_O = c_O(C, D)$ olarak tanımlanmış olup, kredi ve mevduat hacmiyle doğru orantılı olduğu varsayılmıştır. Ayrıca işletme giderleri fonksiyonunun her iki argümanına göre ikinci türevinin pozitif olduğu varsayılmıştır.

Banka denklem (5) tarafından ifade edilen kârını aşağıda verilen bilanço kısıtı altında maksimize etmektedir:

$$C = D + F_{BC} + F_E \quad (6)$$

Yukarıda verilen basitleştirilmiş bilanço kalemlerinden F_{BC} bankaların merkez bankasından sağladıkları fonları ifade etmekte olup, bu fonların düşük seviyede olduğu ve fazla değişim göstermediği varsayılmıştır. 2000 yılı başında IMF ile yapılan anlaşmanın para arzındaki değişimleri kısıtlamak amacıyla Net İç Varlıklar kalemi için tavan sınır uygulaması getirdiği göz önünde bulundurulursa merkez bankası fonlaması için yapılan varsayımın gerçekçi olduğu görülebilir. Ayrıca, 2016 yılının ikinci yarısında TCMB fonlamasının şubat 2017'ye kadar fazla değişim göstermediği ve ortalamada sabit kaldığı görülmektedir (TCMB Enflasyon Raporu, tcmb.gov.tr, 2017-II).

Bankaların kâr maksimizasyonu probleminin kredi hacmine göre birinci sıra koşulu marjinal ge-

lerin (i_c) marjinal maliyete eşit olduğu noktada kredi hacminin optimal olduğunu belirtmektedir. Bankanın marjinal maliyeti, mevduatlardan kaynaklı marjinal maliyetin (i_D), yabancı bankalardan sağlanan fonların marjinal maliyetinin (i^*) ve işletmeden kaynaklı marjinal maliyetin ($\partial c_o/\partial C$) toplamı olarak ifade edilmektedir. Buna göre kredi faizindeki bir artış ya da yurtdışı faizindeki bir düşüş optimal kredi arzında artışa yol açacaktır. Kredi arzındaki artış ise işletme kaynaklı marjinal maliyeti artırmak suretiyle marjinal gelir marjinal maliyet eşitliğini kuracaktır.

Bankaların kâr maksimizasyonunun mevduatlara göre birinci sıra koşulu, yurtdışından sağlanan fonların marjinal maliyetinin (i^*) mevduatlardan kaynaklanan marjinal maliyete ($i_D + \partial c_o/\partial D$) eşit olduğu noktada mevduat hacminin optimal olacağını ifade etmektedir. Buna göre, yurtdışı faiz oranındaki bir artış ya da mevduata uygulanan faiz oranındaki bir düşüş optimal mevduat hacminde bir artışa yol açacaktır. Bunun sonucunda işletmeden kaynaklı marjinal maliyet de artacak ve böylece marjinal maliyetler arasındaki eşitlik yeniden sağlanacaktır.

Yukarıdaki analize göre, yurtdışından sağlanan fonların maliyetinde (i^*) yaşanacak bir düşüş kredileri artıracak, mevduatları düşürecek ve böylece banka faaliyetleri ile para arzı arasında bir bağlantı yaratacaktır.

Optimal kredi ve mevduat talebinin bilindiği varsayımı altında, denklem (6) yardımıyla, bankanın optimal yabancı fon talebi aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$\bar{F} = \bar{F}(i^*, i_D, i_c) \quad (7)$$

Yukarıdaki denkleme göre, yabancı fonların maliyeti (i^*) düştüğünde ve/veya mevduata ödenen faiz oranı (i_D) ya da kredilere uygulanan faiz oranı (i_c) arttığında bankaların yabancı fon talebinin yurtdışı yerleşikler tarafından sürekli olarak karşılandığını varsayarsak bankanın mevcut borç stokunun servisini de yeni borçlanma ile finanse etmesi mümkün olacaktır. Böyle bir süreci aşırı dış borçlanma durumu olarak tanımlamak mümkündür.

Tüm bankaların birbirine benzediği varsayımı altında denklem (7) ile tanımlanmış olan dış borçlanma davranışı, sektördeki tüm bankalar için geçerli olacaktır, sektördeki toplam dış borç talebi de denklem (7) ile tanımlanır. Bu durum bankacılık sektörünün bilanço kısıtı için de geçerlidir. Diğer bir deyişle, denklem (6) tüm sektör için geçerli olacaktır. Ayrıca, tam rekabet varsayımı nedeniyle denklem (7) içinde görünen faiz oranları tüm bankalar için geçerli olacaktır. Yurtdışı yerleşiklerin yerli bankaların dış borç talebini karşılamaya hazır oldukları varsayımı dış borç arzının faiz esnekliğinin sonsuz olduğunu belirtir. Bu durumda, denklem (6) ile uyumlu olarak bankaların yurtdışı yerleşiklerden sağladıkları fonların seyri aşağıdaki denklemle belirtilir:

$$\dot{f}_t = \dot{c}_t - \dot{d}_t + i^* f_t \quad (8)$$

Yukarıdaki denkleme göre toplam dış borcun birim zamandaki değişimine ($\dot{f}_t = df_t/dt$) denk gelen mevcut dönem dış borç talebi, kredi artış hızı (\dot{c}_t) ile mevduat artış hızı (\dot{d}_t) arasındaki farktan kaynaklanan likidite ihtiyacı ile mevcut dış borcun (f_t) servisinin toplamına eşit olmalıdır.

Bu çalışmada denklem (8) ile belirtilmiş olan bankaların dış borç seyri, döviz kuru ile banka faaliyetleri arasındaki ilişkinin temel belirleyeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan mevcut çalışma diğer modellerden ayrılmaktadır. Örneğin, Flood ve Marion (2004) temel aktarım kanalı olarak kredi faiz oranı üzerine yoğunlaşmaktadır. Faiz oranı döviz kuruna bağlıdır çünkü bankalar yabancı para cinsinden kredi dağıtmaktadırlar. Aghion vd. (2004) ise aktarım kanalı olarak reel kesimin likidite ihtiyacını öne çıkarmaktadır. Bankalar reel kesimin likidite ihtiyacının ne kadarını krediler yoluyla karşılayacaklarına karar vermektedirler. Ancak, her iki modelde de bankaların kredi verme davranışının otomatik olduğu düşünülmektedir. Aynı varsayım Krugman (1999) için de geçerlidir. Ancak bu çalışmada kredi verme davranışının otomatik olmadığı, kredi arzının bankanın kâr maksimizasyonuna bağlı olarak belirlendiği varsayılmıştır. Böylece, yedinci denklemde görüldüğü üzere, kredi genişlemesi ile bankaların dış borçlanmaları arasında bir ilişki kurmak mümkün olmuştur.

3. Döviz Kurunun Hesaplanması

Bu bölümde, dalgalı döviz kurunun parasal belirleyenlerini tespit edebilmek için Flood vd. (1995) yöntemi kullanılacaktır. Bunun için satın alma gücü paritesini belirten denklem (3), para talebini belirten denklem (1) içinde p_t 'yi ikame etmek için kullanılır. Elde edilen denklem içinde i_t 'yi ikame etmek için faiz paritesini veren denklem (4) kullanılır. Sadeleştirme amacıyla $p^* = y = i^* = 1$ varsayıldığında aşağıdaki denklem elde edilir:

$$m_t^d = \beta s_t - a s_t \quad (9)$$

Yukarıdaki denklemde $\beta = \lambda - a i^*$ olarak ifade edilmiştir.

Belirsiz katsayılar yöntemini uygulamak için $s_t = \lambda_0 + \lambda_1 m_t$ şeklinde tanımlanmış olsun. Buna göre $\dot{s}_t = \lambda_1 \dot{m}_t$ olacaktır. Buradaki \dot{m}_t ifadesi para arzını veren denklem (2)'nin farkının alınmasıyla elde edilir. Elde edilen denklemde \dot{f}_t yerine denklem (8) kullanılarak katsayılar aşağıdaki gibi belirlenir:

$$\lambda_1 = \frac{1}{\beta} \text{ ve } \lambda_0 = \frac{a}{\beta^2} [2\mu - \delta + i^* f_t + \dot{r}_t]$$

Yukarıda μ ve δ sırasıyla kredi ve mevduat hacmindeki değişimi temsil etmektedir. Bu katsayılar yardımıyla denge döviz kuru denklemi aşağıdaki gibi yazılır:

$$s_t = \frac{1}{\beta} m_t + \frac{a}{\beta^2} [2\mu - \delta + i^* f_t + \dot{r}_t] \quad (10)$$

Denklem (10) döviz kuru ile temel bankacılık göstergeleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Buna göre, kredilerin daha hızlı artması ya da dış borç servisi yükünün ağırlaşması döviz kurunda bir artışa neden olurken mevduatların artış hızı yükseldiğinde ise döviz kuru düşecektir. Eğer merkez bankası döviz alımı yoluyla rezervlerini artırırsa döviz kuru yükselecek, döviz satışı nedeniyle rezervlerde azalma meydana geldiğinde ise döviz kuru düşecektir.

Bu çalışmada bankacılık sektörü, Lahet'deki (2001) gibi milli hesaplar üzerinden tanımlanmak yerine kâr maksimizasyonu yapan rasyonel iktisadi birimler olarak düşünülmüş ve bu sayede banka davranışlarının modelde içsel olarak belirlenmesi sağlanmıştır. Bunun sonucunda, Lahet'den

(2001) farklı olarak, denklem (10) döviz kurunda mevduatların ve dış borçların oynadığı rolü ortaya koymaktadır. Buna karşılık Lahet (2001) risksiz krediler ile tahsili gecikmiş alacaklar (TGA) arasında ayırım yapmak suretiyle TGA'nın döviz kurunun seyrindeki rolünü incelemiştir. Bu çalışmada risksiz kredi ve TGA ayırımı iki nedenle dikkate alınmamıştır. İlk olarak, 2001 yılında hem döviz kurunda hem de TGA oranında artış gözlenmekle birlikte, TGA ile döviz kuru arasındaki ilişkinin TGA'dan kura doğru değil, kurdan TGA'ya doğru olduğu düşünülmektedir. Diğer bir ifadeyle, TGA oranındaki artış döviz krizinin bankacılık sektörünün performansına yaptığı dolaylı etkinin bir sonucudur. Gerçekten de, 2001 yılında yaşanan finansal kriz reel sektöre yayılmış ve bunun sonucunda firmalar kredilerini geri ödeyemez hale gelmişlerdir. Diğer bir ifadeyle, 2001'de yaşanan durum TGA'daki artışın döviz kurunu yükselttiğine değil, döviz kurunda yaşanan sıçramanın TGA'yı artırdığına işaret etmektedir. Üstelik 2001 krizi öncesinde büyüme oranı pozitif olduğundan döviz krizini önceleyen bir reel sektör krizinden bahsetmek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla, Lahet'nin (2001) belirttiği TGA ile döviz kuru arasındaki nedenselliğin yönü 2001 dönemi için geçerli görünmemektedir. Bu çalışmada TGA'nın modelden dışlanmış olmasının ikinci nedeni ise Türkiye'de 2016 yılı boyunca TGA oranının düşük seyretmiş olmasıdır.

Lahet (2001) gibi Krugman (1999) da bankacılık sektörü davranışlarını açıkça modellememiştir. Bu nedenle Krugman'ın çalışmasında bankaların döviz kuru üzerinde doğrudan bir etkisi olmamakla birlikte borç verenlerin beklentileri yatırım üzerinden döviz kuruna etki eder. Borç verenlerin beklentilerinin sabit olmaması çoklu denge yapısına imkân tanır. Yüksek kaldıraç oranı ve dış borçlanma ile düşük marjinal ithalat eğilimi durumunda, borç verenlerin beklentileri iyimser ise yüksek kaldıraç oranı ve dış borca rağmen yeni yatırımların finansmanında sorun yaşanmayacağından döviz kurunda bir oynama olmayacaktır. Ancak, eğer beklentiler kötümser ise yüksek kaldıraç oranı ve dış borç yabancı fon kaynaklarını endişelendireceğinden yatırımların finansmanı zorlaşacak, reel sektörde bir kriz oluşacak, ihracat zayıflayacak ve böylece döviz kurunda bir artış yaşanacaktır (Krugman, 1999). Özetle, Krugman'a (1999) göre döviz kurunun belirleyenleri reel kesimin dış borcu ve kaldıraç oranıdır.

Flood ve Marion (2004), bu çalışmaya benzer şekilde kredilerdeki artışın döviz kurunda bir artışa neden olacağını göstermektedir ancak asıl önemli olan unsur bankaların verdikleri kredilerin ne kadarının döviz cinsinden olduğudur. Bu çalışmanın aksine, Flood ve Marion'da (2004) mevduatların seyri önem arz etmez çünkü zorunlu karşılıklar düşüldükten sonra kalan tüm mevduatların kredilere eşit olduğu varsayılmıştır. Böylece, çeşitli bankacılık faaliyetleri arasından sadece kredilerin rolü öne çıkmaktadır.

Aghion vd. (2004) döviz kuru ile bankacılık değişkenleri arasında çok kanallı bir ilişki kurmaktadır. Burada da krediler önemli bir rol oynamaktadır. Ancak kredilere ek olarak merkez bankası fonlama oranı da döviz kuru üzerinde etkili olabilmektedir. Fonlama oranındaki bir artış beklentisi para politikasını sıkılaştırıp yerli finansal varlıkların faizini artırmak suretiyle sermaye girişine neden olmakta ve güncel döviz kurunda düşüş yaratmaktadır. Bu çalışmada, merkez bankası fonlamasının sabit olduğu varsayıldığından fonlama oranı kanalı mevcut değildir.

4. Türkiye'de Bankacılık Sektörü

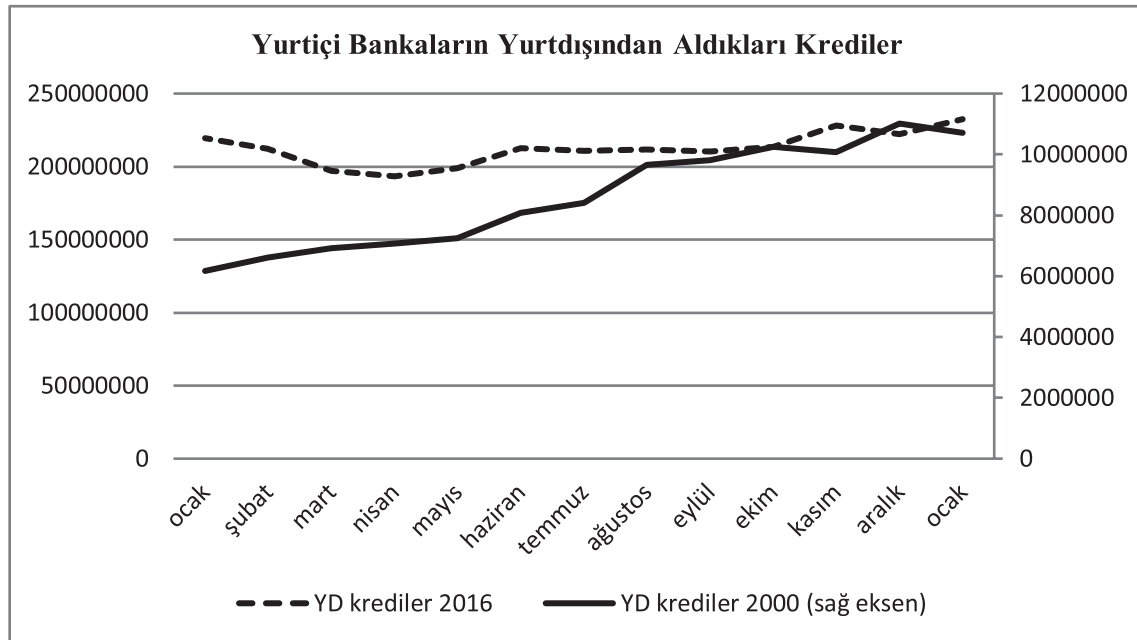
Göstergelerinin Seyri

Bu kısımda, onuncu denkleme göre döviz kurunun seyrini etkileyen krediler, mevduatlar, bankaların dış borcu ve TCMB rezervlerindeki seyrin 2001 yılının başında ve 2016 yılının sonunda yaşanan büyük döviz kuru sıçramalarıyla uyumlu bir seyir gösterip göstermediği incelenecektir.

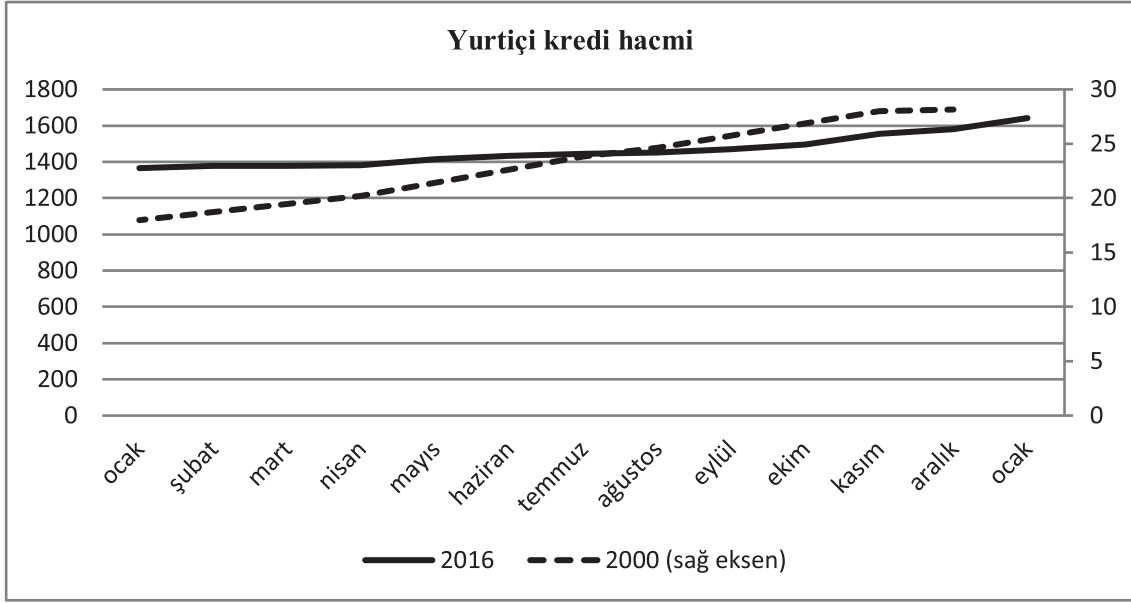
Grafik 1 bankaların yurtdışı finansal kuruluşlardan aldıkları kredilerin Ocak 2000-Ocak 2001 (birinci dönem) ve Ocak 2016-Ocak 2017 (ikinci dönem) dönemlerinde izlediği seyri vermektedir. Birinci dönemde yaklaşık %75 oranında bir artış söz konusu iken ikinci dönemde bankaların yurtdışından aldıkları krediler %6 civarında artış göstermiştir. Buna göre, denklem (10)da belirtildiği gibi, bankaların dış borcu birinci dönemde döviz kurunda bir ayarlamaya yol açarken döviz kurunun 2016 sonundaki yükselişi bankaların dış borcunun seyrine bağlantılı görünmemektedir.

Bankalar tarafından verilen yurtiçi kredilerin seyrine bakıldığında (Grafik 2), Ocak-Aralık 2000 döneminde %57 civarında bir artış gözlemlenirken kredilerin ikinci dönemdeki artışının %20 ile sınırlı kaldığı görülmektedir.

Grafik 1. Yurtiçi Bankaların Yurtdışı Finansal Kuruluşlardan Aldıkları Krediler (bin TL)

Kaynak : TCMB

Grafik 2. Yurtiçi Kredi Hacmi (milyar TL)

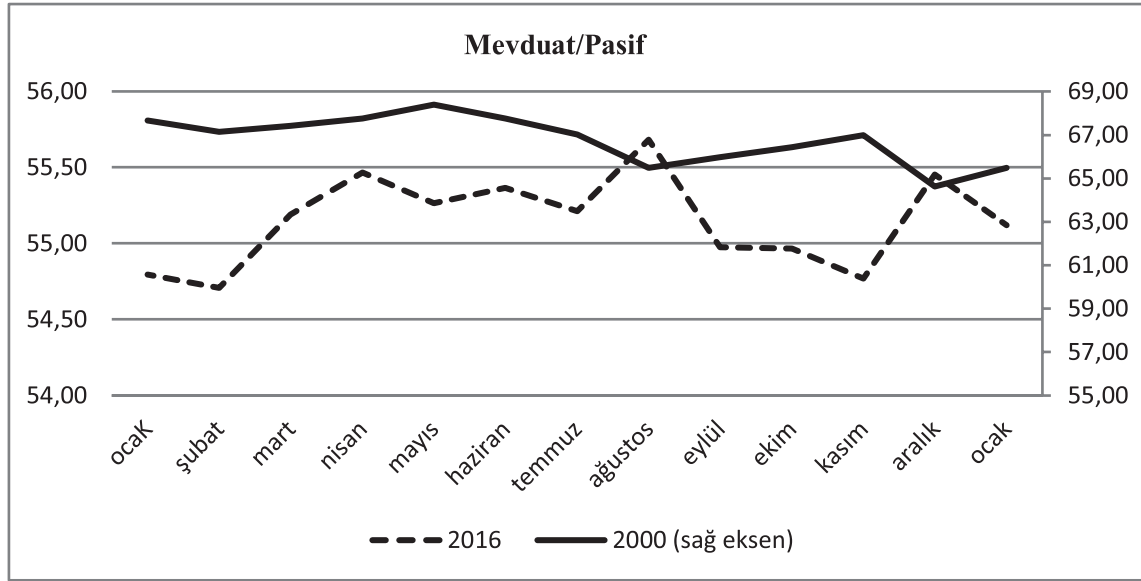
Kaynak: TCMB

2016 yılında kredilerde gözlenen artışın birinci döneme göre oldukça zayıf olmasının nedenlerinden biri olarak TCMB'nin 2011'den itibaren uygulamaya koyduğu para politikası ile finansal istikrar çerçevesinde kredilerdeki artış hızını kontrol etmeyi amaçlaması sayılabilir. Yeni operasyonel şemaya göre TCMB, bankaların kredi arzını kısmak amacıyla likidite yönetimine ek olarak faiz koridorunu da kullanma imkânına sahiptir. Örneğin, kredilerdeki artış hızını sınırlandırmak amacıyla faiz koridorunun genişletilmesi TCMB ortalama fonlama maliyetini belirsiz hale getirecek ve böylece bankaların kredi verirken daha temkinli olmasını sağlayabilecektir. Grafik 2'de verilen kredi hacmi TL olarak ifade edilmiş olup TL ve yabancı para (YP) kredileri kapsamaktadır. 2016 Kasım-2017 Ocak arasında döviz kurunda yaşanan artış TL olarak ifade edilen YP kredilerde otomatik bir artışa neden olmuştur. Bu sebeple, 2016 yılının son çeyreğinde yurtiçi kredi hacminde gözlemlenen artışın bir kısmı da döviz kurunun otomatik etkisine bağlıdır. Diğer bir deyişle, ikinci dönemde gözlemlenen kredi artışı kur etkisinden arındırıldığında %20'nin altında bir düşüş ortaya çıkacaktır.

Buna göre, yurtiçi kredi hacminin seyri, denklem

(10)a uygun olarak, döviz kurundaki değişimle paralel bir seyir arz etmektedir. Kredi hacminin özellikle birinci dönemde etkili olduğu sonucuna varılabilir. Nominal döviz kuru ve yurtiçi krediler arasında denklem (10) ile belirtilen pozitif ilişki Emin ve Aytaç (2016) tarafından da doğrulanmaktadır. Yazarlar, döviz krizini tahmin edebilmek amacıyla kullanılan erken uyarı sistemlerini incelemişler ve logit (logistic regression) yöntemini 1970-2010 arasında 59 ülkenin verilerine uygulayarak döviz krizinin belirleyicilerini tespit etmeye çalışmışlardır. Yazarlar, döviz krizinin (bu çalışmada olduğu gibi) nominal döviz kuru artışı olarak tanımlandığı durumlarda, bankaların verdiği yurtiçi kredilerin döviz kuru artışında etkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

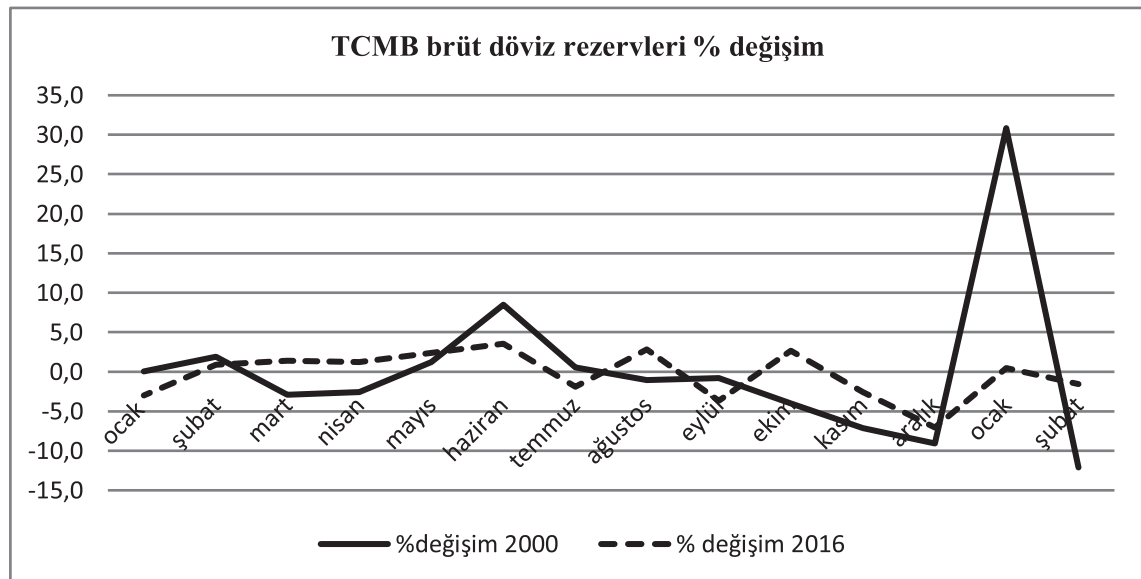
Buna karşılık, mevduatların seyrine bakıldığında (Grafik 3), denklem (10)a göre döviz kuru ile mevduatlar arasında olması beklenen ters orantılı ilişkinin incelenen dönemlerde gözlemlenemediği görülmektedir. Mevduatların pasiflere oranı 2000 yılı boyunca çok hafif bir düşüş göstermişken 2016 yılı içinde neredeyse sabit kalmıştır. Dolayısıyla, denklem (10)a dayanarak her iki dönemde de mevduatların döviz kurunun seyrinde rol oynamadığı sonucunu çıkarmak mümkündür.

Grafik 3. Mevduatların Toplam Pasiflere Oranı (%)

Kaynak: TCMB

2000 yılı boyunca TCMB enflasyonu düşürmek amacıyla sabit döviz kuru rejimine dayalı para politikası uygulamıştır. Yabancı para arz ve talep değişimleri karşısında önceden ilan edilen döviz kurunun sabit tutulmasını gerektiren bu rejim merkez bankası rezervlerinde büyük dalgalanmalara yol açmaktadır. Nitekim 2001 yılının mart ayında sabit döviz kuru rejimi terk edilmiş ve dalgalı kur rejimine geçilmiştir. 2010 yılının sonunda TCMB döviz kuruna müdahale edilmesini gerektiren durumlarda rezervlere başvurmak zorunda kalmamak için operasyonel şemasını değiştirmiştir. Yeni

şemaya göre, döviz kurunun yükseldiği durumlarda TCMB faiz koridorunu kullanabilmektedir. Faiz koridorunun üst sınırının yukarı doğru itilmesi sermaye girişi sağlamak suretiyle döviz kuru üzerindeki baskıyı azaltabilmektedir. Ayrıca 2011 yılında uygulamaya konulan rezerv opsiyon mekanizması (ROM) da TCMB'nin döviz satışı yapmadan döviz arzını etkilemesine imkan tanımaktadır. Bu yeni mekanizma sayesinde ve dalgalı kur rejimi nedeniyle 2016 yılında TCMB rezervlerinin 2000 yılına oranla daha istikrarlı bir seyir arz ettiği gözlenmektedir (Grafik 4).

Grafik 4. TCMB Brüt Döviz Rezervleri (% değişim)

Kaynak: TCMB

2000 yılında Ağustos-Aralık döneminde TCMB brüt döviz rezervlerinde sürekli azalma görülürken 2016 yılındaki azalmanın hem daha kısa sürdüğü (kasım ve aralık) hem de daha düşük ölçekte kaldığı görülmektedir. Aralık 2000'de rezervler %9 düşerken Aralık 2016'da %7 azalış yaşanmıştır. Buna göre, farklı ölçeklerde olmakla beraber her iki dönemde de rezervlerde düşüş gözlenmiştir. Denklem (10)da belirtildiği üzere rezervlerdeki bu azalış döviz kurunun yükselişini sınırlamıştır.

Bankacılık sektörü temel göstergelerinin yukarıdaki analizine dayanarak temel bankacılık değişkenlerinin döviz kuruna etkisinin 2016'ya kıyasla 2000'de çok daha yüksek olduğu sonucuna varmak mümkündür. Gerçekten de 2000 için denklem (10)da ifade edilen ilişkiye uygun bir seyir izleyen banka sektörü temel göstergeleri 2016 yılında farklı bir seyir arz etmektedirler. Bankacılık faaliyetlerinin döviz kuruna etkisindeki bu zayıflamayı 2002 yılından itibaren bankacılık sektöründe gözlemlenen değişime dayandırmak mümkündür.

5. Bankacılık Sektörünün Yapısal Dönüşümü

Yukarıdaki analize dayanarak 2001 yılında yaşanan krizi bankacılık krizine bağlı olarak ortaya çıkan bir döviz krizi olarak tanımlamak mümkündür. Finansal kırılganlığa bağlı olarak ortaya çıkan bu döviz krizinin etkisi sonucu bankacılık sektöründeki kırılganlık daha da derinleşmiştir. 2016 yılında gözlenen döviz kuru artışı ise daha farklı bir durum arz etmektedir. Gerçekten de, Kasım-Aralık 2016 döneminde tıpkı 2001 başındaki gibi ekonomik faaliyetteki yavaşlamayla birlikte gözlemlenen bir döviz kuru artışı yaşanmış ancak bankacılık sektöründe 2000-2001 döneminde yaşanan sorunlar gözlenmemiştir. Bu farklılığın sebebi bankacılık sektörünün 2000'deki yapısının 2016'daki yapısından farklı olmasına bağlanabilir. Bankacılık sektörünün 2000 ve 2016 yıllarındaki durumları kıyaslandığında yapısal farklılıkları üç temel başlıkta toplamak mümkündür: bankaların bilanço yapısında da kendini gösteren temel faaliyetlerdeki farklılık, sektörün maruz kaldığı risk türlerindeki farklılık ve denetleme ile tamamlanmış sektörel düzenleme (regülasyon) politikalarının varlığı.

5.1. Temel bankacılık faaliyetindeki dönüşüm

2000 yılı öncesinde kredilerin toplam aktifler içindeki payı düşük (%26) ve mevduatların toplam pasifler içindeki payı yüksektir (ortalama %67). Bilançonun bu yapısı, bankaların temel faaliyetinin DİBS alımı yoluyla kamu bütçesinin finansmanı ve bunun için genel olarak mevduatların kullanılıyor olmasına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Özetle, bu dönemde bankaların temel faaliyeti kredi vermek değildir. Dolayısıyla bankaların aktiflerinde özellikle uzun vadeli kamu tahvilleri görülmekteyken pasifler ağırlıklı olarak kısa vadeli mevduatlardan oluşmaktadır (Bellocq ve Caupin, 2005:5). Ayrıca, DİBS faiz oranının yüksekliği bankaları yurtiçi ve yurtdışı faiz oranları arasındaki farktan kâr etmeye özendirilmektedir.

1997 yılından itibaren bankaların dış borcu artış göstermeye başlamıştır. Bu likidite artışı çoğu zaman bankaların verilen kredilerin verimliliğini ölçmek için gereken beceriyi edinmeden kredi hacmini artırmaları sonucunu doğurmuştur (OECD, Etudes Economiques: Turquie 2000, s.14). Ayrıca, 1999 yılı sonunda IMF ile yapılan stand-by anlaşması çerçevesinde Net İç Varlıklara (NİV) tavan sınır uygulaması bankaları yurtdışı finansman arayışına itmiştir. Böylece, 2000'de yurtdışı finansal kuruluşlardan sağlanan kredilerin toplam pasifler içindeki payı artarak %11 olarak gerçekleşirken 2016'da bu oran düşüş göstererek %8 olarak gerçekleşmiştir. Gerçekten de, 2001 krizi sonrasında kamu bütçesi disiplini için gösterilen çabalar sonucunda DİBS faiz oranlarında yaşanan düşüş bankaları farklı gelir kaynakları bulmaya itmiştir. Ayrıca, kriz sonrasında bankaları kurtarma operasyonu çerçevesinde bankalara verilen kamu tahvillerinin vadelerinin dolmaya başlamasıyla birlikte 2003 yılından itibaren kamu tahvillerinin toplam aktifler içindeki payı düşmeye başlamıştır (TCMB Finansal İstikrar Raporu, tcm.gov.tr, 08/2005). Bu gelişimin sonucunda, 2016 yılına gelindiğinde bankaların aktiflerinde kredilerin payının %59'a çıktığı ve menkul değerler portföyünün (MDP) payının düştüğü görülmektedir. Pasiflere bakıldığında ise, para piyasasındaki gelişime ve repolardan sağlanan fonlara bağlı olarak mevduatlara olan bağımlılığın azaldığı görülmektedir. Ayrıca, 2010 yılından itibaren zorunlu karşılık oranlarının mevduatların vadesi ile ters orantılı olarak uygulanması sonucu mevduatların vadesinin uzaması sağlanmıştır.

Halen, mevduatların yaklaşık %56'sı 1-3 ay vadeliyken 2004 yılında mevduatların %46'sı bir aydan daha kısa vadeye sahipti (Bellocq ve Caupin, 2005:11). Bilanço yapısındaki bu değişime bankaların maruz kaldığı risk tipinde de değişime yol açmıştır.

5.2. Risk tiplerindeki dönüşüm

2000 yılında açık pozisyondan kaynaklı kur riski, vade uyumsuzluğundan kaynaklı faiz ve likidite riski ile aktiflerde MDP'nün payının yüksekliğine bağlı olarak ortaya çıkan piyasa riski bankaların yüksek derecede maruz kaldıkları risklerdendi. 1995'de izin verilen üst sınırı %50 olan yabancı para net pozisyonunun sermayeye oranının 1999'da %20 seviyesine indiren düzenlemeye rağmen bilanço dışı işlemlerin serbest bırakılması bankaların izin verilen üst sınırı geçmesine imkân tanıyordu. Üstelik, konsolide yabancı para genel pozisyonu bankaların iştiraklerini de kapsadığından bankaların iştirakler hesapları aracılığıyla yabancı para pozisyonlarını maskeleymesi mümkün olabiliyordu (Kaplan, 2002:18). Böylece, bankaların açık pozisyonu 1997'de 3,9 milyar dolardan 2000 sonunda 20 milyar dolara yükseldi.

Ağustos 2000'de Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu'nun (BDDK) faaliyete geçmesi açık pozisyonun kontrol edilmesine katkı sağlamıştır. Aralık 2016 itibarıyla bankaların sermayeleri 2000 yılına göre artış göstermiş olduğu halde açık pozisyonu nominal olarak 2000 yılındaki seviyesine yakındır. 2017'nin ilk çeyreğinde bankaların açık pozisyonunda artış gözlenmekle birlikte yasal sınırlar içinde kaldığı görülmektedir. Bu açık pozisyon ağırlıklı olarak swap işlemleriyle dengelenmektedir ve döviz üzerine diğer türev işlemlerin sınırlı kaldığı gözlenmektedir. Böylece, günümüzde kur riski bankaların karşılaştıkları temel riskler arasında görülmemekle birlikte swap işlemlerinin çokluğunun bankaların kârını swap işlemlerinin maliyetlerine karşı duyarlı kıldığı söylenebilir. Gerçekten de, belirli dönemlerde (özellikle döviz kurunun düştüğü zamanlarda) bankaların swap işlemlerinden zarar ettikleri görülmektedir (BDDK, Kur Riski Değerlendirme Raporu, Eylül 2010, s. 53).

Bankaların aktiflerinin uzun vadeli, pasiflerinin ise görece olarak kısa vadeli olması vade uyumsuzluğu problemlerine dayalı olarak faiz riski taşımakta-

dır. Ancak, piyasa riskine esas tutara bakıldığında MDP'nün aktifler içindeki payının düşük olması nedeniyle 2000 yılına kıyasla günümüzde oldukça düşük olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşılık kredilerin aktiflerdeki payının yükselmesine bağlı olarak kredi riskine esas tutarda da artış gözlenmiştir (Toplam riske esas tutarın %90'ı kredi riskinden kaynaklanmaktadır). Bununla birlikte kredi riskine esas tutarın artış hızı istikrarlı bir seyir arz etmektedir (TCMB, Finansal İstikrar Raporu, 2017, s.56). 2002 sonunda %18 olan TGA oranı 2005'te %5'e düşmüştür. Şüpheli alacakların karşılama oranı da iyileşmiş ve 2001'de %49 seviyesinden 2005'te %88'e çıkmıştır.

Aktif ve pasifler arasındaki vade uyumsuzluğu faiz riskine ek olarak, beraberinde likidite riskini de getirmektedir. Likidite riski özellikle kredilerin mevduatlara oranı %100'ü geçtiğinde sorun arz etmeye başlayabilir ancak bu oranın %100'ü geçmesi likidite riski yaşanması için tek başına yeterli değildir. Örneğin 2000'de kredilerin mevduatlara oranının 2016'ya kıyasla düşük olmasına rağmen likidite riski yüksekti. 2006 yılından beri TCMB, kısa vadeli aktiflerin aynı vadeli pasiflere oranı olarak hesaplanan, bankacılık sektörü likidite oranlarını yayınlamaktadır. Yasal alt sınır TL için %100 ve yabancı para için %80 olarak belirlenmiştir. Halen, kredi/mevduat oranının %100'ün üzerinde olmasına rağmen likidite oranı yasal alt sınırın üzerinde seyretmektedir. 2000'den itibaren bankaların aktiflerinde kamu tahvillerinin payının sürekli düşüş göstermesi de bankaların vade uyumsuzluğunu azaltıp likidite oranının yükselmesine katkıda bulunmaktadır. 2005 yılına kadar kamu tahvillerinin aktiflerdeki payı diğer ülkelere kıyasla yüksek seyretmiş ve bu nedenle bankaların 0-1 ay vadeli aktiflerinin aynı vadeli pasiflerine oranı TL için %50, yabancı para için %36 seviyesinde kalmıştır (TCMB finansal İstikrar Raporu, 2005, s.111).

Yukarıdaki analize göre, mevcut durumda bankacılık sisteminde riskler tamamen bertaraf edilmişse de, mevcut riskler 2001 öncesi döneme göre hem sayıca daha az hem de daha düşük ölçektir. 2001 öncesinde bankalar kur riski, likidite riski, piyasa riski ve kredi riskiyle karşı karşıydılar. Denetleme ve düzenleme politikaları sayesinde, mevcut durumda kur riski kontrol altına alınmış, likidite riski azaltılmış ve piyasa riski neredeyse sıfırlanmış durumdadır. Kredi riskine esas tutar

yüksek olduğu için halen bankaların en büyük risk unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte kredi riski yakından takip edilmektedir.

5.3. Bankacılık sektöründe denetleme ve düzenleme

Bankacılık sektöründe düzenleme politikaları 2000 yılı öncesinde de mevcuttu. Finansal serbestleşme ve piyasa ekonomisine geçiş süreciyle birlikte bankacılık sektörünün hızlı bir büyüme dönemine girdiği 1980-1999 arasındaki yıllarda bankaların denetimi Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ve ilgili bakanlığa aitti. 1999 yılı öncesinde bankacılık sektöründe rekabetin kolaylaştırılmasına yönelik önlemlerle birlikte kredilere çeşitli sınırlamalar getirilmiştir (Kartal, 2012:58). Krediler dışında, bankaların açık pozisyonuna ilişkin bir yasal üst sınır da Mart 1995'te getirilmişti (Kaplan, 2002). Yasal üst sınır kademeli olarak 1999'da %20'ye kadar indirildi ancak kur riskini kontrol etmek amacıyla çeşitli tanım ve formüllerin belirlenmesine rağmen bankaların açık pozisyonda aşırıya kaçmalarına engel olunamadı (Kaplan, 2002). Bu durum, düzenlemenin yanında denetlemenin de güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu açıdan BDDK'nun kurulması oldukça önemli bir adımdır. BDDK sadece tüm bankacılık hesaplarını kontrol etmekle yetinmemekte, aynı zamanda stres testleri uygulayarak sektörün sağlamlığını ölçmekte ve sonuçlara göre gerekirse yönetmelik değişiklikleri yoluyla bankacılık sektörünün yapısını kontrol etmektedir. Örneğin, özellikle bireysel kredilerde TGA'nı seyrini kontrol etmek amacıyla 2010 yılı sonunda kredi kartı kullanımına ilişkin şartlar tanımlanmış, 2013 yılı sonunda ise kredi kartıyla yapılan alışverişlerde belli mal kategorileri için taksit yasağı getirilirken diğer kategorilerde taksit sayısında sınırlama öngörülmüştür. Benzer şekilde, Basel III komitesinden çok daha önce, 2006 yılının sonunda, BDDK bankacılık sektörü için likidite oranı tanımlayıp yasal alt sınır belirlemiştir. Basel III sürecinden farklı olarak Basel II çerçevesinde makroihtiyati kurallardan ziyade mikroihiyati kurallar benimsenmişti. Diğer bir ifadeyle, spesifik risk azaltılmaya çalışılmış ancak sistematik risk yeterince dikkate alınmamıştı (Scialom, 2013:85). Likidite sorunlarının ise sadece aktiflerle ilgili olduğu ve sermaye yeterlilik oranıyla birlikte mevduat garantilerinin varlığının likiditeyi sorun olmaktan çıkaracağı düşünüldüğünden bilançonun

pasif kısmını da dahil eden likidite oranları Basel II'de tasarlanmamıştı (Scialom, 2013:88). 2008'de ortaya çıkan finansal krizle birlikte sermaye yeterlilik oranına (SYR) rağmen bazı bankaların yetersiz sermayeye sahip oldukları görülmüştür. Bunun üzerine sermayenin detaylı tanımı yapılmış, oran yükseltilmiş ve Basel II'den farklı olarak, döngüsel sermaye tamponu uygulaması getirilmiştir. Likiditeyi güçlendirmek amacıyla likidite karşılama oranı ve net istikrarlı fonlama oranı tanımlanmıştır. Türkiye'de 2000 sonrasında yaşanan denetleme ve düzenleme çerçevesine bağlı olarak bankaların sermayelerinin büyük kısmını zaten çekirdek sermaye kalemlerinin oluşturduğu görülmektedir (Sorularla Basel III, BDDK, s. 11-12). Likidite konusu ise yukarıda belirtildiği üzere, Basel III sürecinden çok daha önce BDDK tarafından denetime tabi tutulmuştur. Böylece, Türkiye'deki bankaların Basel III öncesinde, Avrupa bankalarından daha sıkı bir denetime tabi oldukları söylenebilir.

2001 yılında yaşanan krizle birlikte bankacılık sektöründeki düzenleme ve denetleme faaliyetlerinin güçlendirilmesi ve bağımsız kılınması sonucunda bankalarda yapısal bir dönüşüm elde edilmiştir. Bu sayede, 2012 yılından beri düşüş göstermekle birlikte, sermaye yeterlilik oranı özel bankalarda 2001'de %9 iken 2016'da %15'e yükselmiş ve yasal alt sınırın üzerinde seyretmiştir. Ayrıca, BDDK tarafından hesaplama yönteminde kullanılacak olan sermaye tanımı net bir şekilde belirtilmiştir.

6. Sonuç

Bu çalışmanın amacı, TL'nda önemli değer kayıplarının yaşandığı iki dönemde yani 2001 yılı başında ve 2016 yılı sonunda, bankacılık faaliyetlerinin döviz kuru dalgalanmaları üzerindeki etkisini ve rolünü değerlendirmektir. Bu amaçla, üçüncü nesil döviz krizi modellerinden yola çıkılarak temel bankacılık sektörü değişkenlerinin seyri ile döviz kuru dalgalanmaları arasındaki ilişki ortaya konulmaktadır. Denge döviz kurunu hesaplamak amacıyla üçüncü nesil döviz krizi modellerini kullanan çoğu çalışmadan farklı olarak, mevcut çalışmada bankaların optimizasyon davranışları dahil edilmiş ve bu sayede krediler, mevduatlar, bankaların dış borçları ve merkez bankası rezervlerinin seyri ile döviz kuru arasında açıkça bir ilişki elde edilmiştir.

Yukarıda bahsi geçen bankacılık verilerinin ilgili dönemlerdeki analizi, TL’nda 2001 yılında yaşanan değer kaybının, döviz kuru ile söz konusu değişkenler arasında bu çalışmada ortaya konan ilişkiye uygun olarak açıklanabileceğini göstermektedir. Ancak, söz konusu bankacılık verilerinin 2016’daki seyrinin, yaşanan döviz kuru artışıyla uyumlu bir seyir arz etmediği sonucuna varılmıştır. Buna dayanarak, 2001 yılı başındaki kur artışının bankacılık sektöründen kaynaklandığı ancak 2016 sonunda yaşanan döviz kuru artışında bankacılık sektörünün rolünün sınırlı olduğu söylenebilir. Bu durum, 2001 krizi sonrasında uygulamaya konulan bankacılık sektörü düzenleme ve denetleme faaliyetlerinin bankacılık sektörünü güçlendirmekte ve reel ekonomiye olumsuz etkilerini ortadan kaldırmakta başarılı olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, bankacılık sektöründeki yapısal düzelmeye rağmen döviz kurunda halen görülen dalgalanmalar Türkiye ekonomisinde düzeltilmesi gereken farklı kırılmalıklar olduğunun habercisi olarak görülmelidir.

Kaynakça

AGHION, Philippe, BACHETTA Philippe ve Abhijit BENARJEE; (2000), “A Simple Model of Monetary Policy and Currency Crisis”, *European Economic Review*, 44, pp. 728-738

AGHION, Philippe, BACHETTA Philippe ve Abhijit BENARJEE; (2001), “Currency Crises and Monetary Policy in An Economy with Credit Constraints”, *European Economic Review*, 45, pp. 1121-1150

AGHION, Philippe, BACHETTA Philippe ve Abhijit BENARJEE; (2004), “A corporate Balance-Sheet Approach to Currency Crises”, *European Economic Review*, 44, pp.

BDDK (2010), *Kur Riski Değerlendirme Raporu*, www.bddk.org.tr

BELLOCQ, François-Xavier et Vincent CAUPÏN; (2005), “Turquie: Risque Systématique Bancaire et Vulnérabilités Macro-financières”, Agence Française de Développement DT 2005/6, www.afd.fr/webdav/site/afd/shared/PUBLICATIONS/RE-CERCHE/Scientifiques/Documents-de-travail/006-document-travail.pdf

BLEANEY, Micheal, BOUGHEAS Spiros ve Ilias SKAMNELOS; (2008), “A Model of Interactions between Banking Crises and Currency Crises”, *Journal of International Money and Finance*, 27, pp. 695-706

BUCH, Claudia ve Ralph P. HEINRICH; (1999), “Twin Crises and the Intermediary Role of Banks”, *International Journal of Finance and Economics*, 4, pp. 313-323

CARTAPANÍS, André; (2004), “Le Déclenchement des Crises de Changes: Qu’avons-Nous Appris Depuis Dix Ans?”, *Economie Internationale*, 97 (1) pp. 5-48

CHANG, Roberto and Andrés VELASCO; (2000), “Financial Fragility and the Exchange Rate Regime”, *Journal of Economic Theory*, 92, pp. 1-34

CHANG, Roberto and Andrés VELASCO; (2001), “A Model of Financial Crises in Emerging Markets”, *The Quarterly Journal of Economics*, 116(2), pp. 489-517

EMİN, Doğu ve Ayşegül AYTAÇ; (2016), “Predicting Currency Crises: How Do Indicators Differ According to the Crisis Definition?”, *Çankırı Karatekin University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 6(2), pp. 85-102

Etudes économiques de l’OCDE : Turquie 2001, www.oecd.org/fr/turquie/1886401.pdf

FLOOD, P. Robert, GARBER M. Peter and Charles KRAMER; (1995), “Collapsing Exchange Rate Regimes: Another Linear Example”, NBER WP5318, www.nber.org/papers/w5318.pdf

FLOOD, P. Robert ve Nancy P. MARION; (2004), “A model of the Joint Distribution of Banking and Currency Crises”, *Journal of International Money and Finance*, 23, pp. 841-865.

KARTAL, Fikret; (2012), “Türkiye’de Banka Denetimi”, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 49 (565), ss. 55-68

KAPLAN Cafer; (2002), “Bankacılık Sektörünün Yabancı Para Pozisyon Açığı: Türkiye Örneği”, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği No:1, tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/df3efbff-b046-4df6-b280-91f731a4b0b8/wp5.pdf

KOENIG, Gilbert; (1997), *Macroeconomie Internationale, Economica, Paris*

KOENIG, Gilbert; (2000), *Analyse Monétaire et Financière, Economica, Paris*

KRUGMAN, Paul; (1999), “Balance Sheets, the Transfer Problem and Financial Crises”, *International Tax and Public Finance*, 6, pp. 459-472

LAHET, Déphine; (2001), “L’occurrence d’une Crise Financière dans un Modèle de 3ème Génération”, *Revue Française d’Economie*, 16(2), pp. 179-206

NAKATANI, Ryota; (2016), “Twin Banking and Currency Crises and Monetary Policy”, *Open Economies Review*, 27, pp. 747-767

SCIALOM, Laurence; (2013), *Economie Bancaire, La Découverte, Paris*

TCMB Finansal İstikrar Raporu (2005), tcmb.gov.tr, Sayı 1

TCMB Finansal İstikrar Raporu (2017), tcmb.gov.tr, Sayı 24

VELASCO, Andrés; (1987), “Financial Crises and Balance of Payments Crisis: A Simple Model of the Southern Cone Experience”, *Journal of Development Economics*, 27 (1-2), pp. 263-283